

Olivera Gavrić Pavić

Dve izložbe u susret Božiću

BADNJAK I BOŽIĆ, ČUVARI PREDANJA I CRKVE

Paviljon Cvijeta Zuzorić, 3–10. januar 2007.

MANASTIR GRADAC

Galerija ULUS, 4–16. januar 2007.

Pred sam Božić, bez ikakvog prethodnog dogovaranja, dve institucije Srpske Pravoslavne Crkve (Akademija SPC za umetnost i konservaciju i manastir Gradac) upriličile su izložbe u galerijskim prostorima Udruženja likovnih umetnika Srbije, što je nesumnjivi znak stasalosti pojedinih predstavnika Crkve da se angažovanjem u kulturnim i umetničkim sferama društva podigne opšti duhovno–estetski nivo. Ovo tiho sazrevanje unutar Crkve obično se mnogo i ne primećuje, ali sam sigurna da će mnogi iz redova monaštva koji su završili Likovnu ili Primenjenu akademiju ostaviti vrlo značajan trag ne samo u umetnosti kao umetnosti, već u filozofsko–teološkim konotacijama smisla umetnosti i čoveka.

Akademija Srpske Pravoslavne Crkve za umetnost i konservaciju organizovala je izložbu "Badnjak i Božić, čuvari predanja i Crkve", koja ima za cilj da predstojeće praznike sagleda iz jednog analitičko–istorijskog ugla, povezujući srpsko, slovensko kulturno i versko nasleđe sa Božićem, najradosnijim hrišćanskim praznikom. U vrlo skromnom katalogu izložbe (u kojem ostaje nejasno ko je autor izložbe, ko su priređivači i autori tekstova) navodi se da su Sloveni u VI veku verovali u jednog Boga, Tvorca svega i poštovali su zakone date u Starom Zavetu. Navodi se zatim, da su tada verovatno svi Sloveni imali Badnjak i Božić, kao obred koji simbolično odražava veru u vaskrsenje mrtvih. Ono što nam je od ranije poznato je da Srbi poput ostalih južnih Slovena primaju hrišćanstvo tek u drugoj polovini IX i u X veku kada se razvija i pismenost preko učenika Sv. Kirila i Metodija. U religiji južnih slovena zaista je postojao vrhovni bog, gospodar groma kojem su se žrtvovala goveda. Stara srpska religija po mišljenju stručnjaka (Veselin Čajkanović) nije solarna religija, odnosno nema izrazito vrhovno solarno božanstvo, već se više kreće oko kulta predaka, kulta biljaka (hrast) i sadrži mnoge elemente iz arhaičnih, pretpatrijarhalnih rodovskih odnosa. Žene su kod Srba obavljale niz mađijskih radnji, posebno vezanih za Badnjak i Božić, dok u narodnoj poeziji Sunce i Mesec od roditelja imaju samo majku. Na taj način se staro praznovanje Badnjaka i Božića, koje je bilo vezano i za kult predaka i za simbole plodnosti, logično nadovezuje za hrišćanski Božić u kojem je Hristos sjedinjenje svih starozavetnih proroka i učitelja, Prvi i Poslednji, Novo koje preobražava staro, dok je Bogomajka Žena koja preporuča celu vasionu, jer upravo Ona, Žena donosi u svet samog Boga. U jednoj narodnoj pesmi Badnjak se javlja kao stari, a Božić kao mladi Bog što je najbliže hrišćanskoj hronologiji. Takođe, Badnjak se spaljuje jer se smatra da božanstvo na taj način umire i ponovo se rađa, što nagoveštava Vaskrslog Boga. U staroj

srpskoj religiji Božić je u stvari iščekivanje nekog višeg božanstva, iz dalekog kraja. Njegovo zamišljeno putovanje se prati i očekuje se da siđe preko krova ili kroz vrata u svaku kuću, zbog čega se i prave obimne pripreme za njegov dolazak. Osoba koja prva uđe u kuću za Božić je položajnik, on donosi sreću i posebno se dariva.

Na ovaj način zaista se može reći da su stari Srbi slaveći Badnjak i Božić svesno ili nesvesno verovali u Boga koji će doći u Božićnoj noći, kada se staro pretvara u novo. U daljem tekstu kataloga navode se detalji iz srpske istorije sa naglaskom na Kosovo i Metohiju. Namera izložbe je da prikaže deo srpskog kulturnog nasleđa iz prednemanjičkog perioda, svedočanstva o davnoj srpskoj državnosti VII–XII veka koja su često vezana za Kosovo i Metohiju.

Ekspoziti se sastoje od: kopija fresaka pozajmljenih iz Narodnog muzeja, savremenih fresaka rađenih na Akademiji SPC i predmeta. Među predmetima se izdvaja zlatni pečatnjak kneza Strojimira, koji je verovatno nađen u Metohiji a potiče iz 9. veka. Pozajmljen je iz Istorijskog muzeja Srbije. Svi ostali predmeti na izvestan način govore o ranoj prisutnosti Slovena, odnosno Srba na području Kosova i Metohije, a takođe i Hercegovine, kao i o njihovoj prisutnosti u vizantijskim gradovima VI veka.

U skladu sa nadolazećem praznikom izabrane su kopije fresaka vezane za Božić: Rođenje Hristovo (Studnica, Markov manastir, Mateič, Dečani, Sopoćani, Žiča), kupanje Mladenca Hrista iz Gradca. Zatim su u postavku ušle Blagovesti iz Arilja gde se figure arh. Gavrila i Bogorodice nalaze odvojeno, kao kapija koja otvara događaj Roždestva.

Freske izrađene na Akademiji SPC prikazuju različite ličnosti koje se vezuju za ovu osnovnu priču, Božić i prednemanjička Srbija. Među njima su: Sv. Konstantin ili Kiril i Sv. Metodije (slovenski apostoli, tvorcii slovenskog pisma i liturgije na slovenskom jeziku), njihovi najbolji učenici Sv. Kliment i Sv. Naum (ustrojitelji ohridske arhiepiskopije), Sv. Jovan Vladimir (srpski knez, rođen oko 986. i ubijen 1015.) itd.

S obzirom da se radi o studentskim radovima nije za očekivati neko posebno estetsko ostvarenje, jer učenici ove akademije pre svega savlađuju samu tehniku freskopisanja. Ipak se nadam da će svršeni studenti ove akademije imati više lične i profesionalne zrelosti. Sirovo urađene figure drečecih boja mogu biti samo usputna tačka ka ozbiljnijem pristupu u kojem bi se estetika rafiniranih likovnih odnosa spojila sa neophodnim osećanjem smernosti i bogobojažljivosti.

Manastir Gradac je zadužbina Jelene Anžijske, francuske princeze, žene kralja Uroša i smatra se da je završen u poslednjoj četvrtini XIII veka. Građen je kao veliki manastir, nekada bogato ukrašen freskama. Među sestinstvom manastira Gradac nalaze se četiri umetnice. Tri su sa završenom Akademijom likovnih umetnosti u Beogradu i one su autori ove izložbe. Većina ovih umetnica pripada mlađoj generaciji, slikarkama koje su se odmah posle završenih studija ili pri kraju njih počele interesovati za monaštvo. To interesovanje ih je dovelo do manastira Gradac u kojem je igumanija mati Efimija diplomirani slikar beogradske likovne akademije i koja se u monaškom činu nalazi oko 15 godina, odnosno od završetka studija. Duhovnik manastira, otac Vitalije, inženjer

elektrotehnike, inače veoma poznat i omiljen kao duhovnik i van manastira, prisutan je na ovoj izložbi sa video radom.

Namera izložbe je da gledaocima dočara sasvim specifičnu atmosferu zajednice u manastiru Gradac kroz fotografije iz svakodnevnog života i video rad koji opisuje neobične ljude koji prolaze kroz manastir ili su deo manastira. U umetničkom smislu ceo ovaj nastup ima konceptualni karakter, a i same autorke su najbolje opisale svoje namere u tekstu kataloga:

"Lokacija na kojoj se nalazi manastir u kome žive autori izložbe je tipičan primer provincijskog mesta u Srbiji, 260 km udaljenog od Beograda, u kome je broj stanovnika opao na dvestotinak, ili kako kažu meštani na pedesetak kuća koje nisu puste. ... Na takvom mestu, gde život zamire, dešava se dolazak osoba iz gradskih centara, kao što su Beograd, Kraljevo, Čačak, Podgorica, Sarajevo. Radi se o krajnje neočekivanim društvenim predstavnicima, koji investiraju svoje živote u monašku zajednicu, a sa aspekta mesta prebivanja menja ju i sastav stanovnika u ovoj sredini. I ne samo da se brojem integrišu u lokalnu sredinu, već i zbog otvorenosti manastira ka gostima i praktičnih potreba, dolazi do socioloških i kulturnih prepleta. ... Sam sastav sestrinstva je raznolik, od nepisanih starica sa sela, preko sestre koja je iz stare beogradske lekarske porodice, do fakultetski obrazovanih sestara iz generacija komunističkih i socijalističkih vremena. Spoj ovako različitih ljudi izaziva društvenu dinamiku, koja svoj izraz nalazi i u jeziku savremene umetnosti."

Neobične fotografije koje oslikavaju monaški život iz drugačijeg ugla donekle su zbunile publiku. Jedan deo publike je želeo da više sazna o samom manastiru tako da je možda bilo uput-

nije staviti na razgledanje najnoviju monografiju manastira ili čak omogućiti prodaju za vreme trajanja izložbe. Takođe bi neko predavanje u organizaciji manastira tokom izložbe upotpunilo sliku odnosno idejni koncept ovakvog umetničko-duhovnog nastupanja. Naravno, to su sve nova iskustva i za same izlagače i za publiku, jer je ovakav nastup manastira jedinstven i nema uzore u prošlosti. Iako su na samoj izložbi bile prisutne i ikone, izrađene u manastirskoj radionici, nije ostvarena specifična kamerna atmosfera u kojoj bi one došle do izražaja. Kako same autorke kažu ikone su tu da takođe potvrde tu osnovnu tezu o bogatstvu različitosti u okviru Crkve, jer su likovi svetitelja pustinjaka postavljeni naspram likova visoko obrazovanih bogoslova i učitelja crkve. Umetnice kao da žele da kažu da su različiti putevi do svetosti, ali da na kraju svi zajedno svetle ogledajući se u svetlosti Trojedinog Boga Kojem su služili na različite načine.

Izložbu manastira Gradac je otvorio iguman Studenice, arhimandrit Tihon, takođe umetnik sa završenom Akademijom priimenjenih umetnosti u Beogradu, koji upravo prema magistarski rad na temu ikone na Bogoslovskom fakultetu. U okviru manastira Studenice pod rukovodstvom oca Tihona deluje mala mozaičarska radionica.

Tako su uoči Božića upriličene dve izložbe, sasvim različite, a opet obe u organizaciji predstavnika Crkve. Možda je i to jedan svojevrsni nebeski koncept, jedna "slučajnost bez slučajnosti". U svakom slučaju više javnih nastupanja predstavnika Crkve koji su merodavni i prilagođeni jeziku današnjice dovelo bi i do lakše komunikacije i do jasnijeg razumevanja svega što se tiče crkvenosti i duhovnosti.